

Гопкало Л.М., старший викладач кафедри
готельно-ресторанного бізнесу
Київський національний торговельно-економічний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

Гопкало Л.М. Концептуальна модель розвитку курортно-рекреаційних підприємств соціального туризму. У статті розглянуто тенденції розвитку курортно-рекреаційних підприємств, що обслуговують соціальних туристів, їх економічне та суспільне значення в Україні. Визначено, що кількість курортно-рекреаційних підприємств у період 2008–2015 рр. поступово зменшується, що негативно впливає на рівень обслуговування соціальних туристів, забезпечення оздоровлення українських громадян. Запропонована нами концептуальна модель розвитку курортно-рекреаційних підприємств передбачає систематизацію управлінських рішень та дій, спрямованих на подолання негативного впливу зовнішнього середовища та активізацію функціонування досліджуваних підприємств.

Ключові слова: соціальний туризм, курортно-рекреаційні підприємства, соціальні туристи, концепція, концептуальна модель.

Гопкало Л.М. Концептуальная модель развития курортно-рекреационных предприятий социального туризма. В статье рассмотрены тенденции развития курортно-рекреационных предприятий, которые обслуживают социальных туристов, их экономическое и общественное значение в Украине. Определено, что количество курортно-рекреационных предприятий в период 2008–2015 гг. постепенно уменьшается, что негативно влияет на уровень обслуживания социальных туристов, обеспечение оздоровления украинских граждан. Предложенная нами концептуальная модель развития курортно-рекреационных предприятий предусматривает систематизацию управленческих решений и действий, направленных на преодоление негативного влияния внешней среды и активизацию функционирования исследованных предприятий.

Ключевые слова: социальный туризм, курортно-рекреационные предприятия, социальные туристы, концепция, концептуальная модель.

Hopkalo L.M. Conceptual model development of resort and recreational enterprises of social tourism. The tendencies of development of resort and recreation businesses that serve social tourists, their economic and social value in Ukraine have been reviewed in this article. It is defined, that the number of examined businesses in the period of 2008–2015 gradually decreased. It has a negative impact on the quality of service for social tourists as well as providing proper rehabilitation for the citizens of Ukraine. The conceptual model of development of resort and recreational businesses proposed by us provides systematization of management decisions and actions that are directed to overcome the negative influence of the external environment and activate the functioning of the examined businesses.

Key words: social tourism, resort and recreation businesses, social tourists, concept, conceptual model.

Постановка проблеми. В сучасних умовах ринкової невизначеності для багатьох курортно-рекреаційних підприємств основною проблемою є виживання та забезпечення поступового розвитку. Середовище функціонування вимагає від підприємств гнучкості та здатності пристосовуватись. Тому засобом розвитку та об'єктивною вимогою сьогодення є пошук таких управлінських рішень, які б дали змогу швидко реагувати на зміни середовища функціонування. Актуальним є питання значущості цілеспрямованого управлінського впливу на перебіг соціально-економічних процесів в туризмі, що вимагає відповідного інструментарію, здатного поглибити та конкретизувати підходи до пошуку напрямів розвитку курортно-рекреаційних підприємств соціального туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми управління курортно-рекреаційними підприємствами присвячені праці таких вчених, як, зокрема, Н.І. Ведмідь, Т.І. Ткаченко, А.М. Ветитнев, І.В. Бережна, С.Ю. Амбарцумян, Н.М. Влащенко, Е.М.Тиришкіна. Формуванням концептуальної моделі розвитку курортно-рекреаційними підприємствами займалися такі науковці, як, зокрема, Н.І. Ведмідь, О.А. Нікітіна, Д.М. Сетченко, П.Р. Пуцентейло, Д.С. Астаф'єв, Н.В. Чоренька, Р.Н. Богадунов. Однак розробки концепції та управлінської моделі курортно-рекреаційних підприємств, що обслуговують соціальних туристів, відсутні.

Постановка завдання. Відсутність науково обґрунтованих теоретико-методичних аспектів роз-

робки концептуальної моделі розвитку курортно-рекреаційних підприємств перешкоджає підвищенню ефективності їхньої діяльності. У теорії і практиці управління курортно-рекреаційними підприємствами відсутні науково обґрунтовані методики, що дають змогу на основі ефективного поєднання принципів та інструментів, наявних в арсеналі сучасного менеджменту, створити інноваційний механізм їх функціонування, який враховує специфіку роботи у соціальному туризмі. Метою дослідження є узагальнення наукових аспектів, пошук концептуального рішення та формування моделі розвитку курортно-рекреаційних підприємств соціального туризму.

Виклад основних результатів. Сучасний стан курортно-рекреаційних підприємств та умови їх функціонування висувують на перший план розробку адаптивних механізмів, що дають змогу орієнтуватися у змінному середовищі. Розробка довгострокового плану розвитку досліджуваних об'єктів в умовах кризи відноситься до числа досить важливих економічних проблем, але поки що є багато маловивчених прикладних питань сучасної теорії стратегічного планування. Крім того, активізацію курортно-рекреаційних підприємств можна вважати типовим непрямим індикатором соціального зростання населення, що важливо у формуванні іміджу суспільства, як такого, що визначає соціальні принципи розвитку.

Офіційні дані, які характеризують наявність курортно-рекреаційних підприємств, що мають ресурсний потенціал для обслуговування соціальних туристів, свідчать про стійку тенденцію до зменшення пропозиції останніми роками. Це виявляється у зниженні показників кількості підприємств деяких типів удвічі. Так, за період 2008–2015 рр. загальна кількість підприємств зменшилась на 1 178 об'єктів (61%). Зникло більше половини санаторіїв, у 2007/2008 р. їх налічувалось 460 об'єктів, а у 2015 р. функціонували 295 підприємств. Майже така ж ситуація спостерігається з дитячими санаторіями: 2007/2008 р. – 171 об'єкт, 2015 р. – на 60 об'єктів

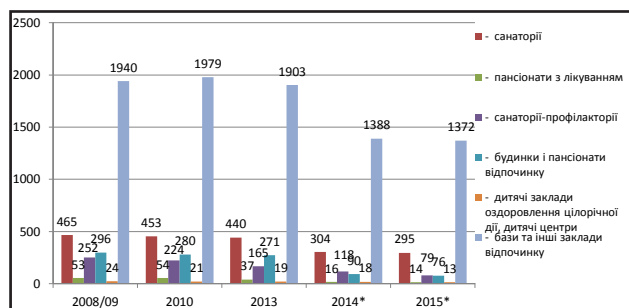

Рис. 1. Динаміка кількості курортно-рекреаційних підприємств України, 2008/09–2015 рр.

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Джерело: складено автором за даними Державного комітету статистики України [1]

менше (табл. 1). За досліджуваний період майже удвічі зменшилась кількість дитячих закладів оздоровлення цілорічної дії, дитячих центрів з 24 до 13 об'єктів у 2015 р. Якщо у 2007/2008 р. на території України функціонували 1 940 баз відпочинку та інших підприємств, то у 2015 р. ця цифра вже складала 1 372 об'єкти (рис. 1) [1].

Така тенденція обумовлена зменшенням державних дотацій, що призводить до недооцінювання ролі цих підприємств, які найбільшою мірою сприяють підтримці якості життя громадян, їх здоров'я, соціального статусу, здатності створювати суспільно-корисний продукт. Тенденція до значного зменшення кількості підприємств 1–2 денного перебування (з 40 об'єктів у 2007/2008 р. до 11 об'єктів у 2015 р.) обумовлена вимогливістю споживачів до якості сервісу та низькою зацікавленістю таким терміном відпочинку.

Наведені офіційні дані, які характеризують наявність курортно-рекреаційних підприємств, що надають послуги соціальним туристам, свідчать про тенденцію до зменшення пропозиції і за рахунок перебування підприємств на капітальному ремонті, і за рахунок існування підприємств, непридатних до експлуатації з причини аварійності матеріально-технічної бази. У 2015 р. нараховувалось 305 таких об'єктів, 35 студентських літніх таборів та інших тимчасових засобів розміщення [1].

Велика різниця у кількості функціонуючих курортно-рекреаційних підприємств за період 2013–2015 рр. частково пояснюється окупацією Сходу України та анексією території Автономної Республіки Крим. У зв'язку з тимчасовою окупацією території Криму Україна втратила понад 800 дитячих закладів оздоровлення та відпочинку. Згідно з даними Міністерства соціальної політики та Державного Комітету статистики України із загального числа кримських дитячих закладів перестали функціонувати як українські суб'єкти господарювання 122 заклади оздоровлення, зокрема Між-

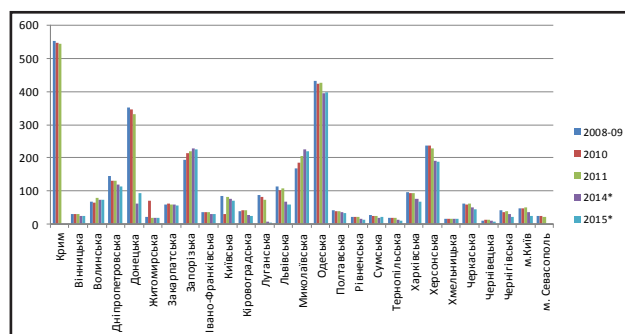

Рис. 2. Динаміка курортно-рекреаційних підприємств України за регіонами, 2008/09–2015 рр.

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Джерело: складено автором за даними Державного комітету статистики України [1]

народний дитячий центр «Артек», в якому щороку оздоровлювалися понад 30 тис. дітей, 680 дитячих закладів відпочинку [1].

Щодо структури готельних підприємств, які обслуговують соціальних туристів за регіонами (рис. 2), то найбільше суб'єктів розташовано у Львівській області, але і там їх кількість зменшилась з 64 (2006/07 р.) до 48 підприємств (2015 р.). У Волинській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Харківській, Херсонській областях цей показник залишився без змін [1].

Причинами таких негативних тенденцій є не тільки тимчасова окупація українських земель, але й ряд інших факторів. Назвемо деякі з них.

1) Поглиблення економічної кризи в країні. Аналіз показників валового внутрішнього продукту (ВВП), представлений у Статистичній звітності Державної служби статистики України за період 2010 р. по 2014 р., констатував тенденцію зростання показника у період з 2010 р. по 2013 р. на 44%. Однак порівняння 2013 р. та 2014 р. показує, що ВВП має тенденцію до зменшення. Згідно з даними Державної служби статистики України реальний ВВП у I кварталі 2014 р. порівняно з відповідним кварталом 2013 р. зменшився на 1,2%, у II кварталі – на 4,6%, а у III кварталі – на 5,3%. ВВП у 2014 р. зменшився на 2,6% порівняно з показником 2013 р. [1].

2) Низька платоспроможність населення оплачувати туристичний відпочинок. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника за січень-жовтень 2014 р. зросла порівняно з відповідним періодом 2013 р. на 5,3%, але з огляду на прискорення інфляційних процесів реальна заробітна плата скоротилася на 5%. Середня зарплатня у 2014 р. складала 3 480 грн., у 2015 р. – 4 195 грн., що на 20% більше. Однак стрімке зростання цін на товари та послуги нівелювало це зростання. Індекс цін у 2013 р. становив 112,1%, а у 2014 р. він вже складав 145,9% [1].

3) Зниження якості обслуговування у курортно-рекреаційних підприємствах. Негативна ситуація передусім сталася внаслідок значного зносу матеріально-технічної бази, фінансування за залишковим принципом, відсутності

Таблиця 1

Динаміка кількості курортно-рекреаційних підприємств України, 2008/09–2015 рр.

Показники	2008/09	2010/11	2013	2014*	2015*	Відхилення 2015/2007/08		Відхилення 2015/2014	
						+/-	%	+/-	%
Кількість підприємств, од., зокрема:	3 041	3 012	2 829	1 928	1 863	-1 178	61%	-65	97%
– санаторії	460	453	440	304	295	-165	64%	-9	97%
– у тому числі дитячі	171	167	158	117	111	-60	65%	-6	95%
– пансіонати з лікуванням	53	54	37	16	14	-39	26%	-2	88%
– санаторії-профілакторії	252	224	165	118	79	-173	31%	-39	67%
– будинки і пансіонати відпочинку	296	280	271	90	76	-220	26%	-14	84%
– дитячі заклади оздоровлення цілорічної дії, дитячі центри	24	21	19	18	13	-11	54%	-5	72%
– бази та інші заклади відпочинку	1 940	1 979	1 903	1 388	1 372	-568	71%	-16	99%
У них ліжок (місць), тис.:	562	445	407	271	148	-414	26%	-123	55%
– у санаторіях	127	126	123	77	72	-55	57%	-5	94%
– у тому числі дитячих	33	32	30	18	16	-17	48%	-2	89%
– у пансіонатах з лікуванням	14	15	9	3	3	-11	21%	0	100%
– у санаторіях-профілакторіях	21	19	15	17	12	-9	57%	-5	71%
– у будинках і пансіонатах відпочинку	63	58	57	17	15	-48	24%	-2	88%
– у баз та інших закладах відпочинку	226	225	202	157	165	-61	73%	8	105%

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Джерело: складено автором за даними Державного комітету статистики України [1]

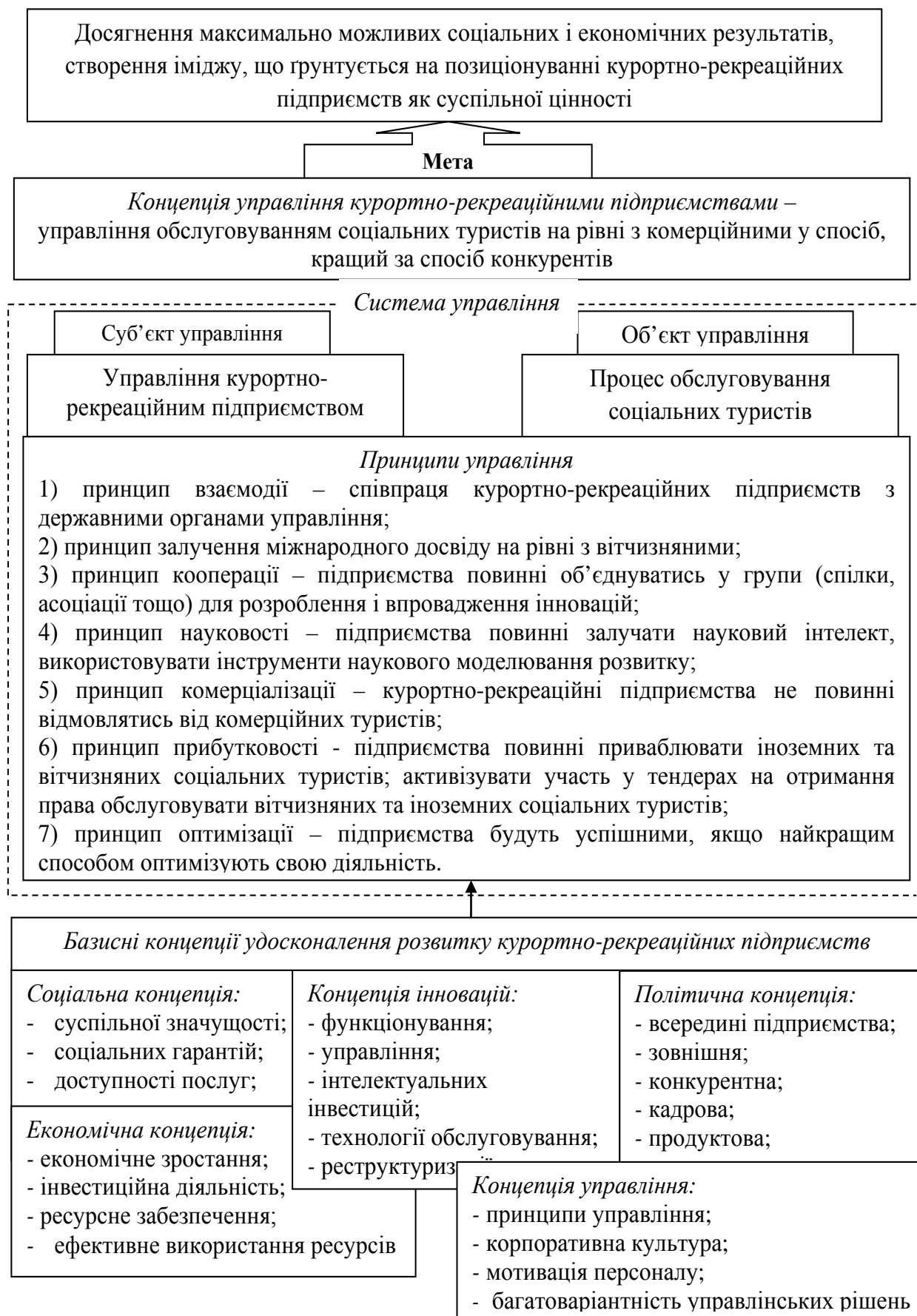

Рис. 3. Концептуальна модель розвитку курортно-рекреаційних підприємств соціального туризму
Джерело: розроблено і складено автором

належного утримання будівель та території підприємств, слабкої роботи з підвищення кваліфікації персоналу.

4) Відсутність ефективної державної політики у сфері соціального захисту населення та економічно-фінансової підтримки підприємств досліджуваного сектору. Прийнятим Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» від 28 грудня 2014 р. № 77-VIII [2] внесено зміни до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», зокрема щодо скорочення функцій Фонду соціального страхування України та його видатків нестрахового характеру (які не пов'язані з наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг у разі настання страхового випадку), а саме на санаторно-курортне лікування застрахованих осіб, оздоровлення дітей, часткове фінансування санаторіїв-профілакторіїв.

Метою розробки концепції розвитку курортно-рекреаційних підприємств в Україні є створення в процесі трансформації необхідних характеристик для ефективного та безпечного розвитку всіх суб'єктів соціального туризму, сприяння розвитку плідної та сумлінної конкуренції на ринку, захист прав та інтересів соціальних туристів.

Концепція (лат. *conception* – розуміння) – це певний спосіб розуміння, трактування якого-небудь предмета, явища, процесу, основна точка зору, керівна ідея щодо їх систематичного висвітлення, задум, що визначає стратегію дій під час здійснення реформ, проектів, планів, програм; система поглядів на процеси і явища у природі та суспільстві [3–5].

Концепція розвитку курортно-рекреаційних підприємств ґрунтується на класичних концепціях функціонування суб'єктів господарювання та розвитку суспільства. Отже, *політична концепція* визначає основні принципи формування політики галузевих суб'єктів; *економічна концепція* полягає в ринковій економіці, вільному підприємництві, конкуренції, податковому регулюванні, високій рентабельності підприємств щодо підвищення рівня життя і соціального захисту населення; *соціальна концепція* є ключовою для досліджуваної групи підприємств, адже вона визначає їх суспільно-важливу місію; *концепція управління* полягає у визначенні управлінських аспектів, спрямованих на підвищення рівня економічної, соціальної, ринкової успішності підприємства.

У рамках дослідження побудова концепції розвитку курортно-рекреаційних підприємств ґрунтується на принципах управління та концепціях розвитку господарської діяльності (рис. 3.). Політика розвитку курортно-рекреаційних підприємств соціального туризму має бути спрямована на створення умов для:

– формування інноваційних підходів до визначення нової ринкової позиції у розвитку соціального туризму;

– вдосконалення наявної технології та організації обслуговування соціальних туристів, створення технологічної бази, яка уможливлуватиме в майбутньому гнучкішу, швидшу та ефективнішу реакцію на новації, їх вимоги і потреби;

– підвищення ролі людського фактору, стимулювання мотивації до інноваційної діяльності, що забезпечить розвиток персоналу, підвищення його професіоналізму у напрямі обслуговування соціальних туристів.

Пропонована концепція буде сприяти підвищенню суспільного значення соціального туризму як одного з факторів здорового способу життя і неодмінної умови для реалізації конституційного права на відпочинок і оздоровлення людей, що закладає міцні підвалини для високого рівня якісних характеристик людських ресурсів та збагачення людського капіталу держави. Зміцнення здоров'я, активізація процесів соціалізації, вироблення навичок та закріплення позитивного досвіду здорового способу життя, протистояння шкідливим звичкам, зменшення кількості осіб з девіантною поведінкою мають велике суспільне значення, а роль курортно-рекреаційних підприємств є неocenюмою.

Управління курортно-рекреаційними підприємствами соціального туризму – це особливий вид управлінської діяльності, спрямований на удосконалення процесу обслуговування соціальних туристів шляхом задоволення їх потреб на основі сегментування, раціонального використання наукових, трудових, матеріальних, природних ресурсів за участю соціальних фондів та організацій, ефективного державного регулювання. Наведене визначення включає такі важливі аспекти: ефективне управління можливе за умови створення сприятливих умов господарювання з боку держави; в основі управління курортно-рекреаційними підприємствами лежать потреби соціальних туристів, які задовольняються шляхом формування спеціального рекреаційного продукту; для підвищення якості обслуговування соціальних туристів необхідне їх сегментування; організація обслуговування соціальних туристів перш за все залежить від ефективної участі соціальних фондів та організацій; раціональне використання ресурсів та стимулювання персоналу забезпечить високий рівень обслуговування соціальних туристів.

Висновки. Світова практика управління все більше звертає увагу на доцільність формування сучасних управлінських концепцій з урахуванням різновекторних соціально-економічних тенденцій для нівелювання суперечностей між економічним змістом окремих показників і реальною ситуацією. Побудова концепції розвитку курортно-рекреаційних підприємств ґрунтується на вирішенні таких завдань:

1) визначення напрямів співпраці держави з рекреаційними підприємствами у напрямі розвитку соціального туризму;

2) визначення шляхів стимулювання зацікавленості курортно-рекреаційних підприємств в обслуговуванні соціальних туристів;

3) впровадження ефективних методів фінансово-економічного регулювання розвитком курортно-рекреаційних підприємств;

4) впровадження заходів залучення іноземних інвестицій для розвитку курортно-рекреаційних підприємств;

5) удосконалення організаційної структури управління курортно-рекреаційними підприємствами.

Запропонована нами нова концепція розвитку курортно-рекреаційних підприємств передбачає систематизацію управлінських рішень та дій, спрямованих на нейтралізацію негативних та посилення впливу позитивних факторів зовнішнього середовища, а також зміцнення слабких сторін і підсилення сильних сторін підприємств. В основу цієї концепції вкладено економічне, політичне, суспільне значення соціально-орієнтованого рекреаційного продукту та система комплексних заходів, спрямованих на створення сприятливого середовища для відродження соціального туризму і створення комфортних умов функціонування для курортно-рекреаційних підприємств.

Список літератури:

1. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні // Державний комітет статистики України. – 2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publtur_u.htm.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці : Закон України від 28 грудня 2014 р. № 77-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/77-19>.
3. Большой энциклопедический словарь. – М. : Большая Рос. Энцикл. ; СПб. : Норинт, 2001. – 1456 с.
4. Ведмідь Н.І. Санаторно-курортний комплекс: сервісне управління : [монографія] / Н.І. Ведмідь. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. – 536 с.
5. Богадуров Р.Н. Совершенствование управления предприятиями регионального санаторно-курортного комплекса Кавказских Минеральных Вод / Р.Н. Богадуров [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.vestnik-mgou.ru/mag/2010/ekon/4/st11.pdf>.